

Zekeriya-Yahya Kıssasında İşkâle Sebep Olan İfadelerin Tahlili

*Muhammed İsa YÜKSEK**

Öz: Kur'ân kıssalarından biri olan Zekeriya-Yahya kıssası Âl-i İmrân suresi 3/37-42, Meryem suresi 19/1-11 ve Enbiya suresi 21/89-90. ayetlerde geçmektedir. Hz. Zekeriya'nın kendisine bir veli/çocuk vermesi için Rabbine yakarışının anlatıldığı bu kıssada ilk bakışta çelişki izlenimi veren ve anlama güçlüğüne sebep olan hususlar vardır. Bunların başında Hz. Zekeriya'nın, duasının kabul edilmesinden sonra yaşadığı şaşkınlık gelmektedir. Bu çalışmada kıssada işkâle sebep olup müfessirlerin tartıştıkları sorulara/sorunlara cevaplar aranacak, bu cevaplar arasında bağlantılar kurularak anlama güçlüğü çekilen hususlar giderilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zekeriya, Yahya, Kıssa, İşkâl.

The Analysis of Ambiguous Expressions in the Zechariah-John Story

Abstract: The story of Zechariah-John, which is one of the narratives of the Quran, takes place in Surah Ali Imran (3/37-42), in Surah Maryam (19/1-11), and in Surah Al-Anbiya. Zechariah prays and asks for God to endow him with a child. This story, however, has consisted of some ambiguous expressions. The most important of which is the confusion experienced by Zechariah after his prayer is accepted. In this article, we will try to find answers for problems that interpreters have discussed in this story, and to establish links between the answers for understanding the issue.

Keywords: Zechariah, Yahya, John, Story, Ishkal.

İktibas / Citation: Muhammed İsa Yüksek, "Zekeriya-Yahya Kıssasında İşkâle Sebep Olan İfadelerin Tahlili", *Usûl*, 25 (2016/1), 231 - 264.

Giriş

Arap toplumuna Arapça olarak hitap eden Kur'ân-ı Kerîm her ne kadar ilk muhataplarının dilini ve bu dil ile ilintili olan sosyo-kültürel argümanları kullansa da, kendisine has üslubu ve nazmı ile diğer bütün sözlerden ayrıcalıklı bir konumdadır. Kur'ân'ın ebediliği, aşkınlığı ve mana derinliği, muhatapla-

* Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

rının çeşitliliği, kültür, zekâ ve anlayış farklılığı ile birlikte düşünüldüğünde dil müstereğinde birleşen söz ile muhatap arasındaki iletişimin her zaman istenilen düzeyde olmadığını anlamak kolaydır.

Kur'ân'ın anlaşılmasında yaşanan sorunlar daha nüzul döneminde başlamış, yabancı unsurların İslam'a girmeleri, dilin bozulması, İslam'ın farklı kültürlerle girdiği diyalog ve nüzul döneminden mekânsal-zamansal-kültürel bakımdan uzaklaşma gibi sebeplerle git gide artan bir seyir izlemiştir. Buna karşın bu sorunların üstesinden gelecek ve nassın anlaşılması noktasındaki seviyesel farklılıkları giderecek önlemler alınmış, nass ile gelişen/değişen hayat arasındaki ilişkinin kurulması yolunda disiplinler adımlar atılmıştır.

Usul ilminin lazıf-mana ekseninde geliştirdiği teoriler bu çabaların en önemlilerindedir. Hüküm ile kaynak arasındaki bağlantıların kurulmasına matuf olan bu çaba eşzamanlı olarak kaynaktan hükme ulaşmada izlenecek metotları da belirlemiştir. Bunun yanında hicri II. (m. VI) yüzyılın sonları ile III. (m. IX) yüzyılın başlarında müstakil bir disiplin haline geldiği söylenebilecek olan müşkilü'l-Kur'ân¹ gibi ilimler de² kapalılık, çelişki izlenimi, benzerlik gibi sebeplerle yanlış anlaşılan veya yanlış anlaşılması muhtemel olan lafız ve ayetleri konu edinerek benzer bir görev üstlenmiştir. Müşkil terimi -usul ilminde kullanıldığı manası ile- daha çok Kur'ân-ı Kerim ayetlerinde anlam bakımdan söz konusu olan kapalılığı ifade etmektedir. Ayetler arasında ilk bakışta ihtilaf ve çelişki izlenimi veren durumlara da işkâl denir. Müşkilü'l-Kur'ân'ı bir tefsir usul konusu olarak, ilk bakışta aralarında ihtilaf ve çelişki olduğu zannedilen ayetler arasında bağlantılar kurup anlama zorluğunu giden bir alan olarak nitelemek mümkündür.³

¹ Adem Yerinde, "Müşkilü'l-Kur'ân", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 32, s. 164.

² Müteşâbihâtü'l-Kur'ân, Mübhemâtü'l-Kur'ân, Mecâzü'l-Kur'ân gibi ilimler de aynı şekilde Kur'ân'ın anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır.

³ Bk. İbnKuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. KuteybeDîneverî, *Te'vilu müşkili'l-Kur'ân*, şrh.,nşr. es-Seyyid Ahmed Sakr, Kahire, Dârü't-Türas, 1973, s. 120; Zerkeşi, Bedreddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Kahire Dârü't-Türâs, 1984, C. 2, s. 45, vd; Suyuti, Ebü'l-FazlCelaleddin Abdurrahman b. EbiBekr, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân*,

Burada hemen belirtmek gerekir ki, Kur'ân sahip olduğu dilsel özellikleri ile insanların benzerini getirmekten aciz oldukları,⁴ içerisinde hiçbir ihtilaf ve çelişki barındırmayan bir kitaptır.⁵ İhtilaf ve çelişkinin Kur'ân'a izafe edilmesi sadece muhatapları açısından mümkündür. Başka bir deyiş ile eğer Kur'ân'ın anlaşılması hususunda bir ihtilaf ve çelişkiden bahsediliyorsa, bu Kur'ân'da olan bir ihtilaftan değil muhatapta olan bir eksiklik, önyargı veya kasıtlı bir duruştan kaynaklanmaktadır.

Kur'an'da ifade sanatlarına ait farklı teknikler, farklı üsluplar kullanılmış olup bunlardan birisi de, onun geçmiş zamanlara, nüzul dönemine ve geleceğe dair kıssalar içermesidir. Bu sebeple Kur'ân kıssaları, Kur'ân ilimleri ve tefsir usulü sahalarında kaleme alınan eserlerin yanında birçok özel çalışmaya da konu olmuştur. Kullanılan üslup, kıssanın bazen uzun (*itnab*) bazen de kısa (*icaz*) bir şekilde anlatılması, farklı yerlerde geçen aynı kıssada kullanılan farklı ifadeler, aynı kıssanın farklı anlatımlarında farklı şahıs, olay ve zamanlara vurgu yapılması gibi sebeplerden ötürü Kur'ân kıssalarının anlaşılması noktasında da bazı sıkıntılar yaşanmıştır, hatta bu özellikler gündeme getirilerek kıssaların vakıya uygunluğunun tartışıldığı görülmektedir.

Kur'ân'-ı Kerîm'in en canlı anlatıma sahip kıssalarından birisi olan Zekeriya-Yahya kıssası Âl-i İmrân suresi 3/37-42, Meryem suresi 19/1-11 ve Enbiya suresi 21/89-90. ayetlerinde yer almaktadır. Ayetler okunduğunda bize -Zekeriya peygamberin şahsında- kul ile Allah arasında özel bir iletişim anı olarak duanın mahiyetini yansıtır; duanın keyfiyetine, Allah'ın yaratmasına ve harikulâde olayların kudret-i ilahi ile ilişkisine dair önemli mesajlar içerir.

Zekeriya-Yahya kıssası bu üç surede Kur'ân'da geçen kıssaların anlatım özellikleri doğrultusunda farklı kalıp ve ifadelerle yer almaktadır. Bu üç sure içerisinde Meryem suresi, Zekeriya-Yahya kıssasına dair en çok ayrıntının zikredildiği suredir. Sureye Allah'ın kulu Zekeriya'ya -duasını kabul etmekle bahşettiği- rahmetin hatırlatılması ile başlanılmakta, akabinde Zekeriya Peygamberin Rabbine yakarışı ve Yahya ile müjdelenmesini içeren canlı sahneler

thk. Şuayb Arnaut, Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 2008, s. 475; Demirci, Sabri, *Kur'ân'da müşkül ayetler*, İstanbul, Nesil Yayınları, t.y, s. 20.

⁴ Bk. Bakara, 2/23-24, Yunus, 10/38, Hud, 11/13.

⁵ Nisa, 4/82.

sunulmaktadır. Bu sebeple konu işlenirken Meryem suresini merkeze almak isabetli olacaktır.⁶

Zekeriya-Yahya kıssasının klasik literatürde de Meryem suresinin hemen başında yer alan ilgili ayetler çerçevesinde detaylı olarak işlendiği görülür. Âl-i İmrân suresinin kısca ile ilgili ayetlerinin tefsiri esnasında ise daha çok Meryem-Zekeriya kıssası ele alınır ve Hz. Zekeriya'nın duası öncesinde yaşananlar hakkında bilgi verilir. Yine bu kaynaklardan dirayet tefsirlerinin Meryem suresindeki mezkûr ayetler, rivayet tefsirlerinin ise Âl-i İmrân suresindeki kısca ile ilgili ayetler üzerinde daha çok durduğu görülür.

Bir peygamberin Rabbine yakarışını anlatan bu kıssada duanın keyfiyetine ve kabulüne dair önemli bilgiler bulunmaktadır. Bununla birlikte Zekeriya-Yahya kıssasında, kullanılan üslup, kelimeler ve anlatının seyri açısından anlaşılmasında güçlük çekilen veya ilk bakışta çelişki izlenimi doğuracak

⁶ Zekeriya-Yahya kıssasının yanında Meryem-İsa, İbrahim, Musa-Harun, İsmail, İdris kıssası gibi kıssalarında zikredildiği Meryem suresi Mekki bir suredir ve ayetlerinin kısa olması, içerisinde peygamber kıssalarının geçmesi, ك edatının bulunması, secde ayetinin yer alması gibi Mekke döneminde inen surelerin tipik özelliklerini taşımaktadır. (Bk. Mennau'l-Kattan, *Mebâhis fi Ulumi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1998, s. 57-58; Gökür, Bilal, *Meryem Suresi Tefsiri Metin ve Yorum İncelemesi*, Fecr Yay. Ankara 2009, s. 38.) Bu özelliklerden birisi de sureye ve kıssaya heca harflerinden müteşekkil huruf-u mukataa (كَهَيْعَص) ile giriş yapılmasıdır. Huruf-u mukataanın kullanımı ve delalet ettiği mana konusu bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. (Meryem suresinin birinci ayeti olan كَهَيْعَص lafzının manaları ile ilgili rivayetler için bk. Maverdi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-uyun*, racaahu es-Seyyid b. Abdülmaksud b. Abdürrahim, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007, C. 3, s. 352-354; Begavi, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud, *Tefsirü'l-Begavi*, thk. Hâlid Abdurrahman Ak, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1992, C. 3, s. 188; Suyuti, *ed-Dürri'l-mensûrfi't-tefsir bi'l-me'sur*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, C. 4, s. 465-466.) Bununla birlikte, manası bilinmeyen ve heca harflerinin yan yana gelmesi ile oluşan bu formun eda ve dizgideki eşsiz üslubu ile zihinleri beklenmedik bir şekilde kendisine yönlendirdiğini belirtmek gerekir. Artık bu zihinler Hz. Zekeriya'nın şahsında bütün âlemi kaplayan rahmet-i ilahiyi müşahade etmeye hazırdır. Surenin hemen başında Zekeriya'ya a.s. rahmetinin hatırlatılması zorlu vahiy sürecinde ümitsizliğe kapılan nice gönüllere su serpmekte ve kıyamete kadar Rabbine yakarıp ondan isteyecek herkesin ümitlerini yeşertmektedir.

birçok unsur bulmak mümkündür. Bunların başında, kıssanın da ana teması olan Zekeriya'nın duası ve duasının kabul edilmesinden sonra yaşadığı şaşkınlık vardır. Bu husus -kıssa çerçevesinde- tefsir literatüründe üzerinde en çok durulan meseledir.

Hz. Zekeriya'nın duasında istediği şey için farklı ayetlerde farklı kelimele- rin kullanılması, müjdeyi getiren meleklerin kimler olduğu ve sayısı ile alakalı olarak çoğul siga ile gelen fiilin sebep olduğu yorum ihtimali, "minverâî" zarfındaki şimdiki zaman ve gelecek zaman manası, "mevâli", "veli", "hasûr" ve "semyyen" kelimelerinin çok anlamlı olması, anlatıdaki mirasın ne ile ilintili olduğu, bazı kelimeler üzerinde söz konusu olan farklı kıraatlerin sebep olduğu mana çeşitliliği, Zekeriya'ya verilen delil (ayet) olarak zikredilen fiilin konuşmama veya konuşamama manasına gelmesi gibi birçok mesele bu kıssa- nın anlaşılmasında kapalılığa ve çelişki izlenimi veren muhtemel manaların doğmasına; başka bir ifadeyle işkâle sebep olmaktadır. Bu bakımdan Zekeriya- Yahya kıssası Kur'ân kıssalarının vakiya uygunluğu, kıssada geçen bilgilerin anlaşılabilirliği ve ayetlerin anlamları noktasındaki işkâlleri çözmek açısından -salt haber-kıssa olmanın ötesinde- ayrı bir araştırmayı hak etmektedir.

Biz, bu çalışmada özellikle klasik literatürde Zekeriya-Yahya kıssası çerçe- vesinde tartışma konusu yapılan ve anlamlandırma zorluğu çekilen hususları ele almak suretiyle kıssayı işlemeye çalıştık. Bu kapsamda, Hz. Zekeriya'nın, ilerlemiş yaşına rağmen Allah'tan çocuk istemesinin sebebi, duası kabul edil- diğinde yaşadığı şaşkınlık ve veladete bir delil istemesi gibi içerisinde açıklan- ması gereken birçok hususu barındıran meselelerin anlamlandırılmasına katkı sunmayı hedefledik. Çalışmamızda Hz. Zekeriya'nın duası ve bu duanın kabul edilmesinden sonra yaşadığı şaşkınlığı anlamlandırmayı temel problem edin- dik. Bununla birlikte işkâle sebep olan diğer unsurların dua sahnesi ile bağlan- tısını kurarak meseleye bütünlük açısından yaklaşmayı ve böylece hem temel problemin çözümünde tali unsurlardan yararlanmayı hem de dua sahnesinde- ki mananın netleşmesi ile tali meseleler hakkındaki yorumların kesinleşmesini amaçladık.⁷

⁷ Bu kıssayı Bilal Gökür, *Meryem Suresi Tefsiri, Metin ve Yorum İncelemesi* (Ankara 2012) isimli eserinde surenin dil ve üslup özellikleri çerçevesinde işlemiş, sure bü-

I. Hz. Zekeriya'nın Duası Öncesinde Yaşananlar

Âl-i İmrân suresinde Meryem'in doğumu, annesinin onu Allah için adaması ve bakımını Hz. Zekeriya'nın üstlenmesine dair bilgiler sunan ayetlerin sonrasında Hz. Zekeriya'nın duasına ve Yahya ile müjdelendiği kıssaya geçiş yapılmaktadır. Hz. Zekeriya'nın duasını nerede, ne zaman ve ne sebeple yaptığına dair önemli bilgiler içeren bu ayetler, onun -duasının kabul edilmesi sonrasında- yaşadığı şaşkınlığı anlamlandırmaya da katkı sunmaktadır.

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ

“Bunun üzerine Rabbi onu güzel bir şekilde kabul buyurdu ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriya'yı da onun bakımıyla görevlendirdi. Zekeriya, onun bulunduğu mihraba her girişinde yanında bir yiyecek bulurdu. “Meryem, Bu sana nereden geldi?” derdi. O da “Bu, Allah katından” diye cevap verirdi. Zira Allah, dilediğine hesapsız rızık verir.”

“Orada Zekeriya Rabbine dua etti: “Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin” dedi.”⁸

Tefsir kaynaklarımızda bu ayetler çerçevesinde Meryem'in veladeti ve sonrasında yaşananlara dair detaylı bilgiler bulmak mümkündür. Bu kaynaklarda yer alan rivayetlere göre, Hz. Meryem doğduğunda, İmran'ın eşi Hanne yaptığı adağı yerine getirerek Meryem'i Beyt-i Makdis'e getirmiş, oradaki Tevrat'ı yazmak ve okumakla meşgul olan din adamlarına teslim etmiştir. Onlar da imamlarının kızının bakımını üstlenme noktasında adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Meryem'in bakımını kimin üstleneceğinin bir kura ile belirlenmesi kararlaştırıldıktan sonra içlerinde Hz. Zekeriya'nın da bulunduğu bu kimseler

tünlüğünü dikkate alarak kıssanın surede geçen diğer kıssalar ve cedel bölümleri ile olan bağlantısını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bizim çalışmamız ise sadece Zekeriya-Yahya kıssasına odaklanmış ve kıssada -olmamasına rağmen- çelişki izlenimi veren ayet ve ifadelerin anlamlandırılmasına katkı sunmayı amaçlamıştır.

⁸ Âl-i İmrân 3/37-38.

Ürdün nehrinin kenarına gitmişler ve kalemlerini nehre atmışlardır.⁹ Diğerlerinin kalemi suyun akıntısına kapılırken sadece Hz. Zekeriya'nın kalemi suyun üzerine çıkmış ve sanki bir çamura saplanmış gibi suyun üzerinde sabit kalmıştır. Bunun üzerine Meryem'in bakımını üstlenen Hz. Zekeriya, onun için ibadetle meşgul olacağı bir oda bina etmiştir. Bu ibadetgâha bir merdivenle çıktığı ve birbiri üzerine kilitlenen yedi kapısı olduğu da rivayetlerde yer alan bilgilerdendir.¹⁰

Ayetlerin ifadesinden bu kura sonucunda Hz. Meryem'in bakımını ve terbiyesini üstlenen Hz. Zekeriya'nın onu namazgâhına götürdüğü ve belirli aralıklarla onun yanına geldiği anlaşılmaktadır. Bu gelip gitmeler esnasında Hz. Zekeriya'nın Meryem'in yanında rızık bulmasının, onu şaşırttığı ve hemen bunun kaynağını sorguladığı görülmektedir. Bu rızık "ilim veya ilim içeren sahifeler"¹¹ olarak tanımlayan Mücahid'in görüşü dışındaki rivayetler Allah katından Meryem'e gönderilen rızık yazın kış meyveleri, kışın da yaz meyveleri olduğu üzerinde yoğunlaşmaktadır.¹²

⁹ Mukatil b. Süleyman, Ebû'l-Hasan Mukatil b. Süleyman b. Beşir, *TefsiruMukatil b. Süleyman*, thk. Abdullah MahmûdŞehhate, Kahire, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmeli'l-Kitâb, 1979, C. 1, s. 272; Taberi, Ebû Cafer, *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut 1999, C. 3, s. 244-245; Begavi, *Mealimü't-tenzil*, 1, 296; Zemahşeri, Carullah, *el-Keşşaf an hakâiki gavâmidit'tenzil ve uyunil-ekâvil*, thk. vetlk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvid, Mek-tebetü'l-Abikân, Riyad 1998, C. 1, s. 552; Suyuti, *ed-Dürü'l-mensur*, C. 2, s. 35.

¹⁰ Bk. Mukatil b. Süleyman, *TefsiruMukatil b. Süleyman*, C. 1, s. 273; İbnAtiyye, Ebu Muhammed Abdülhak, *el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Abdullah b. İbrahim el-Ensari, Matbuatü Vizaratü'l-Evkaf ve's-Şüünü'd-Diniyye, Katar 2007, C. 2, s. 204-205; Zemahşeri, *Keşşaf*, C. 1, s. 553; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, drs. vethk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvid, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, C. 2, s. 460-461; İbn Kesir, Ebû'l-Fidaİmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, DâruSâdir, Beyrut, 2004, C. 1, s. 321.

¹¹ Ebu Hayyan'ın batini tefsire yakın bulduğu bu yorumu uzak gördüğü anlaşılmaktadır. Bk. Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, C. 2, s. 461.

¹² Bk. Mukatil b. Süleyman, *TefsiruMukatil b. Süleyman*, C. 1, s. 273; Taberi, *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, C. 3, s. 247; Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, C. 1, s. 388; Begavi, *Mealimü't-tenzil*, C. 1, s. 297; Zemahşeri, *Keşşaf*, C. 1, s. 553; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 1, s. 321; Suyuti, *ed-Dürü'l-mensur*, C. 2, s. 36.

Hız. Zekeriya'nın Hız. Meryem'e Allah tarafından harikulâde bir şekilde gönderilen bu rızka şahitlik etmesi onun çocuk arzusunu yeşertmiş olacak ki¹³ aynı mihrapta Rabbine yönelmiş, kudretini ve rahmetini en derinden hissettiği anda¹⁴ Allah'tan temiz bir soy istemiştir. Bir çocuğun meydana gelmesi için gerekli olan sebepleri kaybettiğinin bilincinde olan Hız. Zekeriya, Allah'tan من لذك ifadeyi ile bu sebepleri kaldırmasını talep etmiş ve onun kudretine sığınmıştır.¹⁵

Dua öncesinde yaşanan bu olaylar Hız. Zekeriya'nın belki de bu isteği aklından çıkaracak kadar ümidini kestiği bir anda arzu ve isteğini tekrar harekete geçirmiş gibi görünmektedir. O her ne kadar Hız. Meryem'e ihsan edilen rızka veren Allah'ın kudretini daha önceden biliyor olsa da, bu olaya şahitlik etmesi benzer bir harikulâde olayın vukuunu gerektirecek olan çocuk isteğini Allah'a açmasına sebep olmuştur. Bilinmektedir ki, kişinin bir şeyi bizzat müşahede etmesi, o kişide bu şeye karşı -o şeyi bilmesinden çok daha fazla- bir istek

¹³ Bk. Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, C. 1, s. 389; İbnAtiyye, *el-Muharrerü'l-Veciz*, C. 2, s. 206; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 1, s. 321; Suyuti, *ed-Dürrü'l-mensur*, C. 2, s. 36-37.

¹⁴ Müfessirlerin çoğu ayette geçen مَالِك zarfı ile mihrabın kastedildiğini düşünürken, Taberi gibi bazı isimler bundan Hız. Zekeriya'nın Meryem'in yanında Allah'ın fazlından hiçbir insan dahil olmaksızın verilen rızka görüp mevsimi dışında verilen meyveleri müşahede ettiğinin kastedildiğini düşünmektedirler. (Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, C. 3, s. 247.) Zeccac, Zemahşeri ve Kurtubî gibi isimler ise bu kelimenin hem mekân hem de zaman için kullanılan bir zarf olduğunu söylemiş ve mananın "o anda ve orada" şeklinde anlaşılacağını belirtmişlerdir. (Bk. Zeccac, Ebu İshak, *Meâni'l-Kur'ân ve i'rabühü*, thk. Abdülcelil AbduhŞelebî, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1988, C. 1, s. 404; Zemahşeri, Carullah, *el-Keşşaf an hakâiki gavâmidit-tenzil ve uyuni'l-ekâvil*, thk. vetlk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvid, Mektebetü'l-Abikân, Riyad 1998, C. 1, s. 555. Ayrıca bkz. Razi, Fahred-din, *Mefatihü'l-gayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981, C. 8, s. 35; Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkami'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006, C. 5, s. 109.)

¹⁵ Bk. Razi, *Mefatihü'l-gayb*, C. 8, s. 36; Alusi, Ebü'l-Fazl Şihabüddin, *Ruhu'l-meâni fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-seb'i'l-mesâni*, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut t.y,C. 16, s. 62.

uyanmasına neden olur.¹⁶ Onun çocuğu isterken “hibe” fiilini kullanması da (هب لي) çocuğun sebepler olmaksızın yaşlı bir baba ve kısır bir anneden meydana gelmesini uzak görmesinden ötürü sadece Allah’ın ihsanına sığındığına işaret etmektedir.¹⁷ Nitekim Meryem’in yanında gördüğü bu rızık hiçbir aracı olmaksızın indiren kudret ona katından bir çocuk/veli göndermeye de kadirdir. Bu husus dikkate alındığında Zekeriya’nın Yahya ile müjdelenmesinin ardından yaşadığı “şaşkınlık” ve veladete dair bir alamet istemesi daha anlaşılır olacaktır.

II. Hz. Zekeriya’nın Duada İsteddiği Şeyin Mahiyeti

Hz. Zekeriya duasında, hem kendisinin hem de eşinin fizyolojik yetersizliklerini Rabbine açtıktan sonra ondan yalnızlığını giderecek, üstlendiği misyonu devam ettirecek bir yardımcı/veli istemektedir. Bu istek Meryem suresi, Âl-i İmrân suresi ve Enbiya suresindeki ilgili ayetlerde farklı ifadelerle geçmektedir.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ

“Orada Zekeriya Rabbine dua etti: “Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin” dedi.”¹⁸

وَأَنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا
يَرِثُنِي وَيَرِثْ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا

“Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarım(ın isyankâr olmaların)dan korkuyorum. Eşim ise kısırdır. Bana kendi tarafından; bana ve Yakub hanedanına varis olacak bir çocuk bağışla ve onu hoşnutluğuna ulaştırmış bir kimse kıl!”¹⁹

وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ

“Zekeriya’yı da hatırla. Hani o, Rabbine, “Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısı” diye dua etmişti.”²⁰

¹⁶ Bursevi, İsmail Hakkı, *Ruhü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1915, C. 2, s. 30.

¹⁷ Bk. Alusi, *Ruhu'l-Meâni*, C. 3, s. 144.

¹⁸ Âl-i İmrân 3/38.

¹⁹ Meryem 19/5-6.

Hız. Zekeriya'nın Allah'tan istediği Şeyin mahiyetini tespit edebilmek için öncelikle yukarıda verdiğimiz ayetlerde işkâle sebep olan hususları açığa kavuŐturmak gerekmektedir. Bunların başında, Hız. Zekeriya'nın duasını yapmasının sebebi olarak görülen korku meselesi gelmektedir. O, -bu hususta en detaylı bilgi veren Meryem suresi 5-6. ayetlerde- "mevâli" dediği kimselerin yapacaklarından/yaptıklarından korktuğunu ifade etmiş ve Allah'tan kendisine katından bu endiŐesini giderecek bir "veli" vermesini istemiştir. Ayette geçen *خفت* fiili üzerinde iki farklı kıraat vardır. Bu kıraatlere göre manada bir çeŐitlilik meydana gelmektedir. "Mevli" kelimesi ise birden fazla manaya gelen müşterek bir kelimedir. Ayrıca ayette "mevâli" kelimesinden sonra gelen *من ورائي* zarfı da hem Şimdiki zaman hem de gelecek zaman manasında kullanılmaktadır. Hız. Zekeriya'nın korkusunu anlamlandırabilmek için çok anlamlı kelimelerin manalarını tespit etmek ve bu kelimelerin farklı kıraatlere göre dizgisel bağlamlarında ifade ettikleri anlamları değerlendirmek gerekmektedir.

Ayette geçen "mevâli" kelimesi ile kimlerin kastedildiği konusunda eserlerde farklı görüşler bulmak mümkündür. Bu kimselerin Hız. Zekeriya'nın baba tarafından akrabaları (asabe), mirasını paylaŐacak akrabaları (kelale), neslin-den olmayıp ilmine mirasçı olacak kimseler ve amcaoğulları olabilecekleri aktarılmıştır.²¹ Rivayetlerin üzerinde birleŐtiđi ortak nokta "mevâli" ile kastolunan kimselerin Hız. Zekeriya'nın hayattayken gıyabında yahut da ölümünden sonra arkasından malında veya üstlendiği dini misyonda tasarrufta bulunmaları ve hak talep etmeleri muhtemel ŐahıŐlar olmasıdır. Bu bakımdan "mevâli" kelimesi ile yukarıdaki gruplardan hangisinin kastedildiğinden çok onların vasıfları önem arz etmektedir.

Bu kimselerin ölümünden önce yaptıkları veya ölümünden sonra yapacakları ile Hız. Zekeriya'yı endişe içerisinde bıraktıklarına dair iki farklı anlam ayette geçen *من ورائي* zarfındaki mana ile temellendirilmektedir.²² Nitekim *من ورائي* ifadesinde hem *من بعدي* (benden sonra) hem de *من بين يدي* (ben

²⁰ Enbiya 21/89.

²¹ Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, C. 8, s. 306-307; Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, C. 3, s. 355; Begavi, *Mealimü't tenzil*, C. 3, s. 188; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 3, s. 333.

²² Bk. Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, C. 3, s. 355.

varken)²³ manaları vardır.²⁴ Bu ifadede “Zekeriya’nın sağlığında iken” manası (من قدامي) aslında خفت kelimesindeki خَفْتُ kıraati esas alındığında daha anlaşılır olmaktadır.²⁵ Ayet خَفْتُ kıraati etrafında değerlendirildiğinde ve zarf fiil ile ilişkilendirildiğinde Hz. Zekeriya’nın “mevâli”nin, ölümünden sonra zayıfladığını/azaldığını duasında ifade etmesi müşkil bir duruma sebep olmaktadır.²⁶ Görüldüğü üzere bu kıraatte fiil mazidir ve bir durum tespitinde bulunmaktadır. Hz. Zekeriya bu ifade ile ölümünden sonra olacak bir olayı dile getirmiş olamaz.

Kanaatimizce من ورائي zarfının manası ile ilgili iki ihtimal birlikte düşünülüp onun hayattayken kendi adına, ölümünden sonra da kavmi için endişe içerisinde olduğu söylemek doğru olabilir. Enbiya suresinde Allah’a “Rabbim! Beni tek başıma bırakma.” diye yakaran Hz. Zekeriya hayattayken, “mevâli” denilen kimselerin ölümünden sonra da onun yoluna ve öğretilerine sahip çıkmayacaklarını görmüştür. Bu ise onun, yanına ölümünden sonra da yerini alacak bir veli aramasını gerekli kılabilecek bir durumdur.

Yukarıda verdiğimiz ayetlerde Hz. Zekeriya’nın duasında istediği şey ile ilgili işkâle sebep olan iki husus daha vardır. Bunlardan birisi, bu istek için iki farklı ayette iki farklı kelimenin kullanılması, diğeri ise kırâat farklılıklarından

²³ خفتin ibaresi ile ilgili rivayet edilen خَفْتُ kıraatı (Bk. Sebtü’l-Hiyat, Ebu Muhammed Abdullah b. Ali b. Ahmed, *el-Mübhiçfi’l-Kıraati’s-Semân*, drs. thk. Abdülaziz Ahmed İsmail, yy. Suud 1985, s. 612) esas alındığında من ورائي zarfı için iki ihtimal ve mana söz konusu olacaktır. Birincisi, bu zarf “benden sonra” manasında “mevâli” kelimesi ile ilintili olup bu kimselerin Hz. Zekeriya’dan sonra dinin emirlerini yerine getirme noktasındaki eksikliklerini beyan eder. İkincisi ise, zarf خَفْتُ fiili ile ilintilidir ve Hz. Zekeriya hayatta iken bu kimselerin nitelik bakımından zayıf düşüklerini ifade eder. (Bk. Zemahşeri, *Keşşaf*, C. 4, s. 6; Ebu Hayyan, *el-Bahru’l-Muhit*, C. 6, s. 165.)

²⁴ Bk. Taberi, *Câmiü’l-beyân*, C. 8, s. 306-307.

²⁵ خَفْتُ kıraatı mütevatir kıraatlar arasında yer almamaktadır. (Bk. Dimyati, Ahmed b. Muhammed el-Benna, *İthafufuzalâi’l-beşer bi’l-kıraati’l-erbaate aşer*, thk. Abdürrahim et-Tarhuni, Darü’l-Hadis, Kahire 2009, C. 2, s. 152; Kadi, Abdülfettah Abdülganî, *el-Büdûrü’z-zâhirefi’l-kırâati’l-aşri’l-mütevâtire*, Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1981, s. 197.) Ancak bu durumum من ورائي zarfındaki diğer muhtemel manayı ortadan kaldırdığını düşünmüyoruz.

²⁶ Kurtubi, *el-Câmi liAhkâmi’l-Kur’ân*, C. 8, s. 411.

kaynaklanan mirasçı olmayla alakalı muhtemel yorumlardır. Âl-i İmrân suresi 3/38. ayette Zekeriya'nın Allah'tan temiz bir "zürriyyet" istediği görülmektedir. Bu ayette geçen "ذرية" kelimesi müfred-cemi ve müzekker-müennes için kullanılan bir kelimedir.²⁷ Meryem suresinde geçen *فهب لي من لدنك وليا* ibaresine bakıldığında ise Âl-i İmrân suresinde geçen ذرية kelimesinin müfred için kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.²⁸ Müfessirlerin çoğunluğu "veli" ile çocuğun kastolunduğunu düşünmektedirler. Bununla birlikte bazı âlimler, Hz. Zekeriya'nın kendisi için istediği "veli"nin çocuk olmadığını, eşinden çocuk sahibi olmaktan ümidini kestiği için Allah'tan çocuk veya başka birini kendisine bir dost ve yardımcı olarak istediğini düşünmüşlerdir.

Meryem suresi 5. ayetin 6. ayet ile olan gramatik ilişkisinin Zekeriya'nın 5. ayette Allah'tan istediği "veli"nin sıfatları ve duasının bir kısmının kabul olup/olmadığının tespiti açısından önemli olduğu görülmektedir. Öncelikle 6. ayette geçen *ويرث يرثني* fiilleri üzerinde iki mütevatir kıraat olduğu belirtilmelidir. Kıraat imamlarından Ebu Amr ve Kisâi bu fiillerdeki "se" harfini cezm ile okurken diğer kıraat imamları merfu olarak okumaktadırlar.²⁹

Bu fiiller merfu okunduğunda *وليا* kelimesinin cümlesi *ويرث يرثني* fiilleri üzerinde iki mütevatir kıraat olduğu belirtilmelidir. Bu durumda rivayetlerde gelen Hz. Yahya'nın babasından önce öldüğüne dair bilgiler ile Enbiya suresinde Allah'ın Hz. Zekeriya'nın duasını kabul ettiğini bildirdiği *(فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ)* "Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya'yı bağışladık" ayeti arasında bir çelişki meydana gelmektedir. Ebu Amr ve Kisâi'nin kıraatlerinin ise emrin cevabı olarak "Bana katından bir veli ver ki, bana ve Yakub hanedanına mirasçı olsun." manasında Zekeriya'nın zannını ifade ettiği söylenmiştir.

²⁷ Begavi, *Mealimü't-tenzil*, C. 1, s. 297; Zemahşeri, *Keşşaf*, C. 1, s. 555; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, C. 8, s. 36.

²⁸ Ferra, *Meani'l-Kur'ân*, C. 1, s. 208; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, C. 8, s. 36.

²⁹ Dani, EbûAmr Osman b. Saîd, *et-Teysirfi'l-kıraati's-seb'a*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996, s. 120. Arap dil kaidelerine göre, bir emir kipinden sonra peşinden muzari fiil gelen bir nekre kelime gelirse bu muzari fiil ya emrin cevabı olmak üzere meczum ya da nekre kelimenin sıfatı olmak üzere merfu gelir. Dolayısıyla ayette geçen *ويرث يرثني* fiillerinin meczum ve merfu okunduğu kıraatların manaya yansması da bu kâide muvacehesinde gerçekleşir. (Ferra, *Meani'l-Kur'ân*, C. 2, s. 162; Zeccac, *Meâni'l-Kur'ân*, C. 2, s. 320.)

Bu bağlamda İci'nin (ö. 756/1355) يرث kelimesinin merfu olarak okunduğu kıraati وليا kelimesine sıfat olacağı gerekçesi ile eleştirdiği görülmektedir. Ona göre, Hz. Yahya'nın Hz. Zekeriya'dan önce öldüğü bilinmektedir. Bir kimse- nin babasına mirasçı olması ise ancak babasının ölümünden sonra hayatta kalması ile mümkündür. Üstelik Allah, Enbiya suresinde Hz. Zekeriya'nın duasını kabul ettiğini söylemiştir. Bu durumda Hz. Zekeriya'nın kabul edilen duasında kendisine mirasçı olacak bir çocuk istemesi mümkün değildir. يرث fiili isti'nafıyye kılındığında ise sadece Hz. Zekeriya'nın zannının böyle olduğu söylenebilir.³⁰

Bikâî (ö. 885/1480) ise -Hz. Yahya'nın Hz. Zekeriya'dan önce öldüğüne dair serdedilen rivayet sahih kabul edilse bile- ayette bahsedilen mirasın mecaz-ı mürsel kabilinden ilme hamledilmesinin uygun olacağını düşünmektedir. Nitekim bir ilmin öğrenilmesi öğrenilen bilginin yaşaması manasına gelir. Bu bilginin diğer nesillere aktarıldığı düşünüldüğünde ise bunun miras diye isimlendirilmesinde bir sıkıntı yoktur. Ancak ayet bu şekilde tefsir edildiğinde من وراثي ibaresi ile Hz. Zekeriya'nın muttali olamadığı, haberinin olmadığı durumların kastolunduğu söylenmelidir. Yani Hz. Zekeriya yaşlılığı sebebi ile bazı kimselerin yaptıklarını takip edememekte ve onun yanından ayrıldıkları zaman yaptıkları kötü işlerden korkmaktadır. Bu sebeple Allah'tan kendi sıfatları ile muttasıf bir çocuk istemektedir.³¹

Ebu Amr ve Kisâî dışındaki kıraat imamlarının okuyuşu esas alındığında, Hz. Zekeriya'nın duasında Allah'tan kendisine ve Yakub hanedanına mirasçı olacak bir çocuk ve yardımcı³² istediği görülmektedir. Bize göre de, Hz. Yahya'nın Hz. Zekeriya'dan önce öldüğüne dair rivayetler ile mirasla ilgili cümle- nin "veli" kelimesine sıfat olarak geldiği kıraatin çelişip çelişmediği yargısına varmadan önce mirasın içeriği tespit edilmelidir. Nitekim bu çocuğun Hz. Zekeriya'dan ve Yakub hanedanından nelere mirasçı olacağı noktasında mü-

³⁰ Ancak Bikai'nin bu görüşün İci'ye isnadını sıkıntılı bulduğu ve onun böyle bir şey söylemeyeceğini düşündüğü görülmektedir. Bk. Bikai, Ebü'l-Hasan Burhaneddin, *Nazmü'd-dürer fi tenasübi'l-ay ve's-süver*, Darü'l-Kütübi'l-İslami, Kahire ty,C. 12, s. 170.

³¹ Bk. Bikai, *Nazmü'd-dürer*, C. 12, s. 170-171.

³² Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, C. 8, s. 308; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, C. 5, s. 165.

fessirler farklı görüşler bildirmişlerdir. Çoğu ilim, hikmet, nübüvvet ve sünnet gibi unsurlar üzerinde yoğunlaşan bu görüşlerin yanında³³ İbn Abbas, Ebu Salih ve Hasen'den gelen rivayetlerde -aralarında kimin malı/mülkü olduğu noktasında farklılıklar olmakla birlikte-³⁴ mal ve mülkün mirasa konu edildiği görülmektedir.³⁵

Hız. Zekeriya'nın Allah'tan kendisine bir çocuk/yardımcı istediği ifade edilirken "veli" kelimesinin kullanılması bize bu kimsenin şahsiyeti ile ilgili bilgi vermektedir. Bu kelimenin taşıdığı anlama bakılarak bir peygambere veli olacak kimsenin dini tam ve kişiliği ile örnek bir şahsiyet olacağı rahatlıkla söylenebilir.³⁶ "Mevâlî" kelimesi, "خفت" fiili ve "من ورائي" zarfı ile ilgili yaptığımız incelemeler, ayette geçen mirasın anlamlandırılmasında bize yardımcı olmaktadır. Anlaşılan Hız. Zekeriya sağken kendi davasına sahip çıkacak kimselerin (mevâlî) azaldığını görmüş, yaşının ilerlemesi sebebiyle ölümünden sonra bu kimselerin ve kavminin Allah'ın dinine sahip çıkmayacağına dair bir endişe içerisinde düşmüştür. Dolayısıyla onun bütün isteği sorumluluğunu yüklediği misyonun bekasıdır. Aksi takdirde Beyt-i Makdis'te vahiy yazan peygamberlerin soyundan geldiği ve geçimini marangozluk yaparak sağladığı rivayet edilen bir peygamberin³⁷ malı üzerine bu kadar düşmesi ve evladı olmadığından mirasçılarının bu malı paylaşmasından rahatsızlık duyması,

³³ Bunlardan bazıları; ilim-nübüvvet (Hasen), nübüvvet-ahlak (Atâ), sünnet-ilim(Süddî), Hız. Zekeriya ve Yakub hanedanının nübüvveti (Dahhak) görüşleridir. Bk. Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, C. 3, s. 356; Begavi, *Mealimü't-tenzil*, C. 3, s. 189; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 3, s. 334.

³⁴ Mirasın mal mı yoksa nübüvvet, ilim ve hikmet mi olduğu tartışmalarında "Bana ve Yakub ailesine mirasçı olsun" ifadesinde iki miras olduğundan hareketle dört görüş üzerinde durulur. a) Her iki miras da mala varis değildir. b) Her iki miras da nübüvvet mirasçı değildir. c) Birinci miras (bana) mal; ikinci miras Yakub ailesinin nübüvvetidir. d) Birinci miras ilim; ikinci miras Yakub ailesinin nübüvvetidir. Gökkr, *Meryem Suresi Tefsiri*, s. 80.

³⁵ Bk. Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, C. 3, s. 356; Begavi, *Mealimü't-tenzil*, C. 3, s. 189; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, C. 21, s. 185; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 3, s. 334.

³⁶ Bk. Zeccac, *Meâni'l-Kur'ân*, C. 2, s. 320.

³⁷ İbn Cevzi, Ebu'l-Ferac, *Zâdü'l-mesir fi İlmi't-Tefsir*, el-Mektebü'l-İslami, Beyrut 1983, C. 5, s. 210; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 3, s. 333; Suyuti, *ed-Dürrü'l-mensur*, C. 4, s. 466.

bunun için de Allah'tan malına mirasçı olacak bir evlat isteyerek malını adeta garanti altına almaya çalışması ihtimal dışıdır.³⁸ Burada bahsi geçen şahıs davası uğruna dünyalıkların her türlüşünden ve hatta canından vazgeçen bir peygamberdir. Bir peygamberi en çok korkutacak ve üzecek şey ise tebliğ ettiği, uğruna her şeyi feda ettiği dinin değiştirilmesi ve tahrif edilmesidir. Peygamberimizin (s.a) “Biz Peygamberler miras bırakmayız, bıraktıklarımız sadakadır”³⁹ hadisi de bu manayı destekler.

III. Duanın Kabul Edilmesi ve Hz. Zekeriya'nın Müjdeye Tepkisi

Zekeriya-Yahya kıssasının geçtiği üç suredeki ilgili ayetlerde duanın hemen akabinde Hz. Zekeriya'nın bu isteğinin Allah tarafından kabul olunduğu bildirilmiş, Yahya ile müjdelenmesi ayetlerde oldukça canlı bir tasvirle ve farklı ifadelerle aktarılmıştır. Bu müjde karşısında onun tavrı ise, müfessirlerin üzerinde en çok konuştuğu konu olmuştur. Nitekim Hz. Zekeriya'nın Allah'tan çocuk/veli istemesi, çocukla müjdelendiğinde ise buna şaşırması ilk bakışta anlamlandırılması güç bir durum ortaya çıkarmaktadır.

A. Hz. Zekeriya'nın Yahya ile Müjdelenmesi ve Yahya'nın Sıfatları

Hz. Zekeriya'nın Yahya ile müjdelenmesi üç surede farklı ifadelerle aktarılmıştır. Âl-i İmrân suresinde müjdenin (Yahya) vasıfları, Meryem suresinde müjdenin özgünlüğü (eşsizliği-semiyen), Enbiya suresinde ise duanın kabulü ve müjdenin (Yahya) verilmesi üzerinde durulmuştur.

فَنَادَتْهُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ اَنَّ اللّٰهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيٰى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ وَسَيِّدًا
وَّحَضْرًا وَّنَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ

³⁸ Bk. İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 3, s. 334. Ayrıca bk. Tantavi, Muhammed Seyyid, *et-Tefsiru'l-vasitli'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Darü's-Seade, Kahire ty, C. 9, s. 15; Hazin, Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadi, *Lübabü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2010, C. 3, s. 182.

³⁹ Buhari, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiü's-sahih*, Dârü't-tibâati'l-âmire, İstanbul 1315, “Megazi”, s. 14, 38; “Fera'iz”, s. 3; “İ'tisam”, s. 5; Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri, *Sahih-i Müslim*, Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation; Cem'iyyetü'l-Meknezi'l-İslâmî, 2000, “Cihad”, s. 52.

“Zekeriya mabedde namaz kılariken melekler ona, “Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa’yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya’yı müjdeler” diye seslendiler.”⁴⁰

يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا

(Allah şöyle dedi:) “Ey Zekeriya! Haberin olsun ki biz sana Yahya adlı bir oğul müjdeliyoruz. Daha önce onun adını kimseye vermedik.”⁴¹

فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا لَنَا خَاشِعِينَ

“Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya’yı bağışladık. Eşini de kendisi için, (doğurmaya) elverişli kıldık. Onlar gerçekten hayır işlerinde yarışır, (rahmetimizi) umarak ve (azabımızdan) korkarak bize dua ederlerdi. Onlar bize derin saygı duyan kimselerdi.”⁴²

Hız. Zekeriya’ya verilen müjde sahnesi üç surede farklı ifadelerle anlatılmıştır. Enbiya suresinde, diğer peygamber kıssaları arasında zikredilen ifadelerde sadece Hız. Zekeriya’nın duasının kabulünden bahsedilmiştir: “Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya’yı bağışladık.” Meryem suresinde kısaca Zekeriya merkezli anlatılmaktadır ve müjde ifadeleri Allah’a aittir: “(Allah şöyle dedi:) “Ey Zekeriya! Haberin olsun ki biz sana Yahya adlı bir oğul müjdeliyoruz.” Âl-i İmrân suresinde ise İsa ile bağlantılı bir sunum yapılmıştır ve müjdeyi meleklerin verdiği bildirilmiştir: “Zekeriya mabedde namaz kılariken melekler ona, “Allah sana, kendisinden gelen bir kelimeyi (İsa’yı) doğrulayıcı, efendi, nefesine hâkim ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya’yı müjdeler” diye seslendiler.”⁴³ Kıssanın aynı sahnesi ile ilgili ifadelerin üç farklı bağlamda farklı formlarda yer almaları ve farklı detaylar içermeleri Kur’ân kıssalarının bir özelliğidir. Meryem suresindeki müjde ifadelerinin öncesinde bir hazif olduğu görülmektedir. Buraya Enbiya suresindeki duanın kabulüne dair ifadeleri takdir etmek manayı tamamlamaktadır. Âl-i İmrân suresindeki ifadeler ise müjdenin ulaştırılma keyfiyetine dair detaylar içermektedir.

⁴⁰ Âl-i İmrân 3/39.

⁴¹ Meryem 19/7.

⁴² Enbiya 21/90.

⁴³ Ayrıca bkz. Gökıkr, *Meryem Suresi Tefsiri*, s. 83.

Müjdenin nerede-nasıl geldiği, müjdeyi kimin getirdiği ve müjdenin vasıflarına dair bilgileri Âl-i İmrân suresi 39. ayette bulmak mümkündür. Ayetteki açık ifadelerden müjdenin Hz. Zekeriya'ya mihrapta namaz kılarken geldiği anlaşılmaktadır. Melekler bu esnada Allah'ın onu Yahya ile müjdelediğini nida ederek bildirmişler ve Yahya'nın vasıflarını saymışlardır. Bu nidanın kaynağı ile ilgili iki ihtimal düşünülebilir. Melekler/Cebrail Hz. Zekeriya'yı Yahya ile müjdelerken ya vahiy yoluyla ya da kendilerinden nida etmişlerdir. Yani ya Allah "Zekeriya'ya... şeklinde nida edin" diye vahyetmiştir ya da "Zekeriya'yı... şeklinde müjdeleyin" diye vahyetmiştir, böylelikle melekler ona namazda iken gelip bu müjdeyi nida ile bildirmişlerdir.⁴⁴

Tefsirlerde müjdeyi vahiy meleği Cebrail'in mi yoksa bir grup meleğin mi getirdiği konusunda da farklı iki görüş bulunmaktadır. Bu görüşler فنادته الملائكة/الملائكة فناداه ibaresi etrafında şekillenmektedir.⁴⁵ Mütevatir kıraatler bağlamında Hamza, Kisâi ve Halef bu ibareyi الملائكة فناداه şeklinde, diğer kıraat imamları ise فنادته الملائكة şeklinde okumuşlardır.⁴⁶ Özellikle bu fiilin müzekker olarak okunduğu kıraate gönderme yapılarak müjdeyi getirenin Cebrail (a.s.) olduğu belirtilmiştir.⁴⁷

Fiilin müzekker olarak okunduğu kıraatin de sahih olduğunu vurgulayan ve konuyu, melekleri Cebrail (a.s.) ile tefsir eden Süddî rivayeti ile birlikte ele alan Taberî, (ö. 310/923) tefsirinde Arap dilinde cemi kalıp ile müfredin kasdedilmiş olabileceğine dair örnekler aktarmış, böylece bir bakıma فناداه kıraatinde manaya itibar edilerek fiilin müzekker okunabileceğini kabul etmiştir. Bununla birlikte Taberî, ayetin Arap dilindeki yaygın kullanıma göre anlaşılmasının daha doğru olacağını ve burada tek bir melekten çok bir grup meleğin anlaşılması gerektiğini söylemiştir.⁴⁸ Bizce de gerek lafza itibar edilir gerekse

⁴⁴ İbnAtiyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, C. 2, s. 208; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-muhit*, C. 2, s. 464.

⁴⁵ Bu ifadenin mushaftaki yazımı فنادته الملكة şeklinde olduğundan farklı okumalara müsaittir.

⁴⁶ Dani, *Teysir*, s. 73; İbnCezeri, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed, *en-Neşrfi'l-kıraati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed Dabba', Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty, C. 2, s. 239.

⁴⁷ Bk. Zeccac, *Meâni'l-Kur'ân*, C. 1, s. 405.

⁴⁸ Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, C. 3, s. 249.

Lut ve İbrahim peygamberlere birden çok meleğin gönderildiği⁴⁹ dikkate alınırsa müjdeyi bir grup meleğin verdiğini söylemek doğru olabilir.⁵⁰

Âl-i İmrân suresinde meleklerin dilinden Hz. Yahya'nın⁵¹ dört özelliğinden bahsedilmiştir. Yukarıda verdiğimiz ayetler Hz. Zekeriya'nın duasının kabul olduğunu ve kendisinin sıfatları sayılacak olan Yahya ile müjdelendirildiğini bildirdiği için bu sıfatların duada istenilen “veli”nin sıfatları ile aynı olması gerekmektedir. Bu durum ise duada istenilen “veli”nin mahiyetine dair tespitler yapmayı mümkün kılmaktadır. Hz. Yahya'nın ayette sayılan sıfatlarından birincisi, Allah'tan bir kelimeyi tasdik edici (مصدقاً بكلمة من الله) olmasıdır. Ancak Hz. Yahya'nın tasdik edeceği bu “kelime”nin ne olduğu ihtilaflıdır. Ayetteki “kelime”yi Allaha bir kitap olarak açıklayan Ebu Ubeyde ve Basra uleması⁵² dışında İbn Abbas, Mücahid, İkrime, Katâde, Dahhak, Süddî, gibi müfessirlerin hepsi “kelime”nin Hz. İsa olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Hz. İsa ile Hz. Yahya'nın teyze çocukları olduğu ve Hz. İsa'yı ilk tasdik edenin Hz. Yahya olduğu rivayet edilmiştir.⁵³

Hz. Yahya'nın ayette bildirilen ikinci özelliği onun efendi (سيدا) olmasıdır. “Seyyid” kelimesi Allah katında değerli (Mücahid), güzel ahlaklı (Dahhak), kızgınlık halinin kendisine galebe çalamadığı kimse (İkrime), halife (Katade), takva sahibi (Katade), şerefli bir kul (Salim), fakih (Said b. el-Müseyyeb) ve müminlere riyaset eden bir kimse olarak açıklanmıştır.⁵⁴

⁴⁹ Örneğin bk. Hud 11/69-73; Hicr 15/57-65.

⁵⁰ Burada her ne kadar melekler topluca gelmiş olsalar da içlerinden bir tanesinin, diğerlerinin sözcüsü olarak müjdeyi verebileceği düşünülebilir. Ancak peygamberlere gönderilen melekler ile peygamberler arasında geçen diyaloglarda meleklerinin hitabını ifade eden fiillerin cemi kalıbıyla gelmesi bu ihtimali zayıf kılmaktadır. Bk. Hud 11/69; Hicr 15/58; Yasin 36/14, 16.

⁵¹ Yahya isminin Kur'an'daki diğer kullanımları için bk. Gökür, *Meryem Suresi Tefsiri*, s. 83.

⁵² Bk. Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, C. 1, s. 390.

⁵³ Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, C. 3, s. 249; Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, C. 1, s. 390; İbnAtiyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, C. 2, s. 210; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, 8, 38-39; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 1, s. 322; Suyuti, *ed-Dürü'l-mensur*, C. 2, s. 38.

⁵⁴ Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, C. 3, s. 253-254; Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, C. 1, s. 390; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, C. 8, s. 40; Kurtubi, *el-Câmi liAhkâmi'l-Kur'ân*, C. 5, s.

Hız. Yahya'nın üçüncü ve hakkında en çok görüş beyan edilen özelliği ise onun nefesine hâkim (حصورا) olmasıdır. "Hasr" hapsetmek manasında kullanılan bir fiildir.⁵⁵ Bu kelimenin manası ile ilgili rivayetler Hız. Yahya'nın kadınlara yaklaşmaktan korunduğu (ma'sum) noktasında hemfikirdirler. Ancak bunun keyfiyeti hususunda farklı görüşler vardır. Her ne kadar bu rivayetler arasında حصور olarak ifade edilen Hız. Yahya'nın kadınlara yaklaşmamasının cinsel iktidarsızlıktan kaynaklandığı⁵⁶ ile ilgili detaylı bilgiler veren ifadeler bulunsa da,⁵⁷ حصور kelimesinin حاصر manasında⁵⁸ "cinsel gücü olmasına rağmen kendisini kadınlardan alıkoyan" olarak anlaşılması⁵⁹ peygamberlerin sıfatlarındaki kemali vurgulamak ve onlara noksanlık izafe etmemek adına daha isabetli görünmektedir. Nitekim mezkûr noksan sıfatlardan kaynaklanan kudretsizlik halinde sevap ve tazimi gerektirecek bir husus bulunmamaktadır. Ayrıca medh ve sena genellikle yaratılıştan gelen özelliklere değil de kişinin kendi mücâhede ve gayreti ile elde ettiklerine yapılır.⁶⁰ فاعل vezninin

117; Suyuti, *ed-Dürri'l-mensur*, C. 2, s. 38-39. "Seyyid" kelimesinin diğer anlamları ve rivayetlerdeki kullanımları için bk. İbnCevzi, *Zâdü'l-mesir*, C. 1, s. 383; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, C. 2, s. 467.

⁵⁵ Bk. İbnCevzi, *Zâdü'l-mesir*, C. 1, s. 384; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, C. 8, s. 40.

⁵⁶ Bu anlamı ile فاعل vezninde gelen حصور kelimesi محصور "kadınlara yaklaşmaktan uzaklaştırılmış" manasındadır. Bk. Kurtubi, *el-Câmi liAhkami'l-Kur'ân*, C. 5, s. 118.

⁵⁷ Bu ve benzeri rivayetler için bkz. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, C. 3, s. 254-256; Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, C. 1, s. 390; Begavi, *Mealimü't-tenzil*, C. 1, s. 299; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 1, s. 322; Suyuti, *ed-Dürri'l-mensur*, C. 2, s. 39-40.

⁵⁸ Bk. Hazin, *Lübabü't-Te'vil*, C. 1, s. 242.

⁵⁹ Bikai ayette çocuk manasında kullanılan غلام kelimesindeki cismin sağlam olması ve nikâhı gerektirecek kuvvetin bulunması manalarından ötürü حصور kelimesi ile kastın gücü olduğu halde kendisini kadın şehvetinden alı koyan olduğunu söylemektedir. Bk. Bikai, *Nazmü'd-dürer*, C. 4, s. 367.

⁶⁰ Hız. Yahya'nın kendisini kadın şehvetinden alıkoymasının ya kendi gayreti (mücâhede) ile ya da Allah tarafından kendisine verilmiş bir doyum (kifayet) ile gerçekleşmiş olabileceği ifade edilmiştir. (Bk. Begavi, *Mealimü't-tenzil*, C. 1, s. 299.) O, bu kifayet sayesinde çocuk sahibi olabilecek özelliklerin hepsini kendisinde taşımasına rağmen kadınlara yaklaşma ihtiyacı duymamaktadır. Yine bu kifayeti, Hız. Yahya'nın kadınlara yaklaşmama noktasında nefsinde yürüttüğü mücadelede başa-

manasında kullanılması ise yaygındır. Dolayısıyla bu sıfat ile Hz. Yahya'nın kendisini kadın şehvetinden alıkoyan birisi olduğunu söylemek daha doğru olur. Bu durum ya kendi gayreti (mücâhede) ile ya da Allah tarafından kendisine verilmiş bir doyum (kifayet) ile gerçekleşmiş olabilir.⁶¹ Nikâhsız yaşamak ve kişinin kadınlardan uzaklaşması ise o zamanki şeriatın gereği olarak açıklanabilir.⁶² Ancak burada "hasur" sıfatının fuhşiyata ve çirkin işlere yaklaşmayan olarak anlaşılmasına da bir mani olmadığı kanaatindeyiz.⁶³

Ayette sayılan son özellik ise onun salihlerden bir peygamber (نبيًا من الصالحين) olmasıdır. Bu ifadeye göre o ya salih kimselerin sulbünden bir peygamber veya salihler zümresinden salih bir kişidir.⁶⁴ Peygamberler dışındaki kimselerden de salih sıfatını hak etmişler vardır. Ancak diğer kimselerde bir yönden söz konusu olabilecek bu sıfat peygamberlerde tam anlamıyla gerçekleşir.⁶⁵

Ayette sayılan dört vasıftan ilki tasdik yani imanla ilgili olup kendisinden sonra gelecek sıfatların üzerine bina edildiği bir esası teşkil eder. Yahya peygamberin kavmi içerisinde tebarüz ettiğini belirten "seyyid" sıfatını, bir insan için kendisinden uzak durmak neredeyse mümkün olmayan kadın şehvetinden korunmayı ifade eden "hasur" sıfatı izlemiştir. Bu sıfatlarda kemal nokta olan nübüvvet ise son vasıf olarak ayette yer almıştır.⁶⁶

rılı olabilmesi için Allah'ın ona ihsan ettiği bir nusret olarak algılamak da doğru olabilir.

⁶¹ Bkz. Begavi, *Mealimü't-tenzil*, C. 1, s. 299.

⁶² Kurtubi, *el-Câmi liAhkami'l-Kur'ân*, C. 5, s. 119.

⁶³ Dahası Hz. Zekeriya'nın duasında geçen ذرية طيبة ifadesi onun evlenip çocuk sahibi olduğunu bile ifade edebilir. Nitekim "hasur" sıfatı bu duruma mani bir anlam taşımamaktadır. Bk. İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 1, s. 322.

⁶⁴ Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, C. 2, s. 468.

⁶⁵ Ayetteki ifadeden salih addedilmeyen peygamberlerin olabileceği akla getirilmelidir. Bu sıfatın bütün yönlerini kendilerinde toplamaları, ahirette salih kimselerden olacaklarının müjdenmesi ve insanların onları salihler olarak anmaları sebebi ile bütün peygamberlerin salih kimseler olduğu belirtilmelidir. Bk. Maturidi, Ebu Mansur, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, thk. Fatıma Yusuf, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 2004, C. 1, s. 266.

⁶⁶ Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, C. 2, s. 468.

Meryem Suresi 7. ayette ise Hz. Zekeriya'nın ismi Yahya olan bir çocukla müjdelendiği ve onun kendisinden önceki insanlarda olmayan bir özellik ile taltif edildiği bildirilmektedir. Hz. Yahya'ya neden bu ismin verildiği ile ilgili kaynaklarda birçok görüş görmek mümkündür. Onun hikmet ve iffetle yaşadığı, birçok kimsenin onun hidayet ve irşadı ile hayat bulduğu, şehit edildiğinden ölümsüz (احياء) olduğu, yaşlı bir baba ve kısır bir anneden doğduğu, annesinin kısırlığının onun sayesinde izale edildiği, Allah'ın onun kalbini iman ile dirilttiği (ihya') gibi görüşler bunlardan bazılarıdır.⁶⁷ Ancak isimlerde iştikak aranmaz ve isimler kendisi ile isimlendirilene işaret vasıtasıdır, yoksa isimlendirilende (müsemma) bir sıfatı ifade etmezler⁶⁸ kuralının da işaret ettiği üzere, bu isimlendirmedeki ayrıcalığın Yahya isminin kökeninde aranmaması gerektiği söylenebilir.

Hz. Yahya'nın kendisinden öncekilerden farklı olan özelliğinin mahiyeti ile ilgili görüşler من قبل سميا نجعل له من قبل سميا dönmemektedir. Bu ibare daha önce bu isimle kimsenin isimlendirilmediğini mi ifade etmektedir, yoksa Hz. Yahya'nın kendisinde bulunan vasıflar itibarınca öncekilere benzemediğini mi? Burada anahtar kavramın سميا olduğu belirtilmelidir. سميا kelimesinin manasını İbn Abbas, Mücahid ve Atâ مثل ve نظير kelimeleri ile tefsir etmişlerdir. Zemahşeri (ö. 538/1144) kelimedeki bu anlamı, bir bütünü oluşturan iki parçanın birbirine benzer (misl-nazir) olması ve her birinin diğerinin ismi ile isimlendirilmesi ile açıklamaktadır.⁶⁹ Ancak İbnAtiyye, (ö. 541/1147) bahsettiğimiz manası ile Yahya peygamberin Hz. İbrahim'den ve Hz. Musa'dan üstün olduğu anlamına gelebilecek bu tefsiri uzak görür.⁷⁰ İbn Abbas "kısır kadınlar onun bir benzerini doğurmadılar" tefsiri ile Hz. Yahya'nın, doğumu noktasında benzersiz olduğunu vurgulamaktadır. Mücahid'den gelen başka bir rivayette ise ibare Hz. Zekeriya'ya Hz. Yahya'dan önce bir çocuk verilmediği ile açıklanmaktadır. Müfessirlerin çoğu ise Katâde, İbnCüreyc ve İbnZeyd gibi isimlendirme hususunu dikkate almış ve ibarenin manasının Hz. Yahya'dan

⁶⁷ Bk. İbnCevzi, *Zâdü'l-mesir*, C. 1, s. 382-383; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, C. 21, s. 187-188; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, C. 6, s. 165-166. Diğer değerlendirmeler için bk. Gökkır, *Meryem Suresi Tefsiri*, s. 83.

⁶⁸ Razi, *Mefatihü'l-gayb*, C. 21, s. 188.

⁶⁹ Zemahşeri, *Keşşaf*, C. 4, s. 7.

⁷⁰ İbnAtiyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, C. 6, s. 10.

önce bu isimle kimsenin isimlendirilmediği olduğunu vurgulamıştır.⁷¹Râzi (ö. 606/1209) de *سميا* kelimesini benzer (nazir) manasına hamlettiğimizde her ne kadar *medh* ve *tazim* ifade etmesi sebebi ile bağlama uygun düşse de *رب* *سميا* *السّموات والأرض وما بينهما فاعبده واصطبر لعبادته هل تعلم له سميا* yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu halde, O'na ibadet et ve O'na ibadet etmede sabırlı ol. Hiç, O'nun adını taşıyan bir başkasını biliyor musun?"⁷² ayetinde olduğu gibi kelimeyi hakikat manasında değil de mecaz manasında anlamak için bir delilin olmadığına dikkat çekmektedir.⁷³

Kıssadaki temel tema olan rahmet-i ilahînin müşahede edildiği bu pasajlarda Allah Hz. Zekeriya'nın duasını kabul ettiğini bildirmiş ve bir çocuk vererek onu kuvvetlendirmiştir. Bunun yanında belki de *واجعله ربّ رضى* "Rabbim, onu hoşnutluğuna ulaştırmış bir kimse kıl!"⁷⁴ nidasına bir karşılık olarak Yahya'nın üstün vasıflara sahip olduğunu melekleri aracılığı ile haber vermiştir. Ebeveynin çocuk üzerindeki görevlerinden biri olan isimlendirmenin Allah tarafından yapılması ise bu rahmet ve ihsanın son raddeye ulaştığını göstermektedir.

B. Hz. Zekeriya'nın Veladete Bir Delil İstemesinin Anlamlandırılması

Kıssanın müjdenin verilmesinden sonraki kısmında Hz. Zekeriya'nın Yahya ile müjdelenmesine oldukça şaşırduğu, duasının hemen başında zikrettiği normal yollarla çocuğunun olmasına mani olan kendisindeki ve eşindeki fizyolojik kusurları tekrar gündeme getirdiği ve doğum olayının gerçekleşeceğine dair bir delil/ayet istediği görülmektedir. Âl-i İmrân suresi ve Meryem suresinde kıssanın kalan kısmı aynı seyrde farklı ifadelerle anlatılmaktadır.

قَالَ رَبِّ انِّي يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَامْرَأَتِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ
قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرًا وَادْكُرُ رَبَّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ
بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ

⁷¹ Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, C. 8, s. 309-310; Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, C. 3, s. 358; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 3, s. 333; Suyuti, *ed-Dürrü'l-mensur*, C. 4, s. 468.

⁷² Meryem 19/65.

⁷³ Razi, *Mefatihü'l-gayb*, C. 21, s. 187.

⁷⁴ Meryem 19/6.

“Zekeriya, “Ey Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çatmış iken ve karım da kısır iken benim nasıl çocuğum olabilir?” dedi. Allah, “Öyledir, ama Allah dilediğini yapar” dedi.”

“Zekeriya, “Rabbim! (çocuğum olacağına dair) bana bir alâmet ver” dedi. Allah da şöyle dedi: “Senin için alâmet, insanlarla üç gün konuşamaman, ancak işaretleşebilendir. Ayrıca Rabbini çok an, sabah akşam tesbih et.”⁷⁵

قَالَ رَبِّ انِّي يَكُونُ لِي عُقْلًا مِّنْ اِمْرَاَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا
قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ شَيْئًا
قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّي آيَةً قَالَ اِنَّكَ اِلَّا تُكَلِّمُ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا
فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى اِلَيْهِمْ اَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا

“Zekeriya, “Rabbim!” “Hanımım kısır ve ben de ihtiyarlığın son noktasına ulaşmış iken, benim nasıl çocuğum olur?”

“(Vahiy meleği) dedi ki: “Evet, öyle. (Ancak) Rabbin diyor ki: “Bu bana göre kolaydır. Nitekim daha önce, hiçbir şey değil iken seni de yarattım.”

“Zekeriya, “Rabbim, öyleyse bana (çocuğumun olacağına) bir işaret ver”, dedi. Allah da, “Senin işaretin, sapsağlam olduğun halde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır” dedi.”

“Derken Zekeriya ibadet yerinden halkının karşısına çıktı. (Konuşmak istedi, konuşamadı) ve onlara “Sabah akşam Allah’ı tesbih edin” diye işaret etti.”⁷⁶

Bu ayetlerde Hz. Zekeriya’nın Yahya ile müjdelenmesinin peşinden bir şaşkınlık yaşadığı ve eşinin kısır olduğunu, kendi yaşının da kemale erdiğini⁷⁷

⁷⁵ Âl-i İmrân 3/40-41.

⁷⁶ Meryem 19/8-11.

⁷⁷ Ayette geçen *الْكِبَرِ* *بلغني* ibaresinde kullanılan *استيارة* (burada etkin ve kudret sahibi bir failin ifadesi olan *بلغت* yerine *بلغني* ifadesinin tercih edildiği görülmektedir) adeta zaman tüneline gezinen iki yolcunun birbirine kavuşması tasvir edilmiş, Hz. Zekeriya’nın düşkünlüğü ve muhtaçlığı oldukça canlı bir şekilde ifade edilmiştir. (Bk. İbnAtiyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, C. 2, s. 213.) Onun bu duayı yaptığı esnada yaşının 60 ila 120 arasında olduğu noktasında tefsir kaynaklarında farklı rivayetler bulmak mümkündür. Yine bu rivayetlerde eşinin ise ondan 2 ila 15 yaş

belirtip böyleyken çocuğunun nasıl olabileceğini sorduğu görülmektedir. Duasına başlarken de kendisinde ve eşinde olan bu eksiklikleri dile getiren ve buna rağmen Allah'tan çocuk isteyen Zekeriya'nın çocuk ile müjdelenmesinden hemen sonra böyle bir şaşkınlık yaşaması anlaşılması güç bir duruma sebep olmaktadır. "Bu tavır gerçekleşmesi umulmayan bir şeyin istenmesi manasına mı gelmektedir?", "Böyle bir tepki kudret-i ilahîye olan iman ile bağdaşır mı?"

Öncelikle Hz. Zekeriya'nın böyle bir şaşkınlık yaşamasının Allah'ın kudretinden şüphesi olmasından kaynaklanmadığı belirtilmelidir. Zaten onun, gerek kendisinin gerekse eşinin çocuk sahibi olmak için uygun şartları taşımamalarının bilincinde olmasına rağmen Allah'tan çocuk istemesi "Benim nasıl çocuğum olur?" sorusunun Allah'ın kudretini yadırgama amacıyla sorulmadığını gösterir. Bu durumda Hz. Zekeriya'nın çocuğun hangi yolla olacağını (örneğin başka bir eşten mi yoksa kısır olan eşine Allah'ın doğurganlık özelliği bahşetmesiyle mi) öğrenmek istediğini söylemek mantıklı olabilir.⁷⁸ Enbiya suresindeki *وزكريا إذ نادى ربه رب لا تذرنى فردا و أنت خير الوارثين فاستجبنا له ووهبنا له واصلحنا له وزوجه* "Zekeriya'yı da hatırla. Hani o, Rabbine, "Rabbim! Beni tek başıma bırakma. Sen varislerin en hayırlısısın" diye dua etmişti. Biz de onun duasını kabul ettik ve kendisine Yahya'yı bağışladık. Eşini de kendisi için, (doğurmaya) elverişli kıldık."⁷⁹ayetleri de çocuğun Allah'ın Hz. Zekeriya'nın eşine doğurganlık özelliği vermesi ile doğduğuna yani veladetin keyfiyetine işaret etmektedir.

Yine bu bağlamda çocuğun kendisinden ve kısır olan eşinden olacağını söylenmesinden sonra *(قال كذلك)* Zekeriya'nın bir alamet istemesinin eşinin durumu ile alakalı taşıdığı endişeden ve çocuğun ana rahmine düştüğü anı bilme isteğinden kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü eşi adet görmeyen kısır bir kadındır. Bu durumda onun hamile kaldığını anlamak çok da mümkün olma-

arasında küçük olduğu görülmektedir. (Örneğin bk. İbnCevzi, *Zâdü'l-mesir*, C. 1, s. 385.)

⁷⁸ Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, C. 8, s. 310; İbnAtiyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, C. 2, s. 213; Kurtubî, *el-Câmi li Ahkami'l-Kur'an*, C. 5, s. 120; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, C. 2, s. 469.

⁷⁹ Enbiya 21/89-90.

yan bir durumdur.⁸⁰ Eğer siyaktan Zekeriya'nın çocuğun ana rahmine düştüğü anı bu olaya şükretmek için bilmek istediği anlaşılırsa, şükürün yani Allah'ı zikir ve sabah-akşam tesbihin ona bir alamet olarak verilmesi manidardır. Nitekim o şükür ve ibadet niyetiyle rabbinden bir ayet istemektedir. Allah ise ona öyle bir alamet vermiştir ki, üç gün-üç gece boyunca Rabbini anma, onu zikretme dışında kimseyle tek kelime bile konuşmamıştır.

Tefsirlerde ayetteki işkâlin giderilmesi noktasında dua ile müjdenin verilmesi arasında geçen sürenin gündeme getirildiği de görülmektedir. Bu çerçevede, Hz. Zekeriya'nın Allah'tan çocuk istediğinde kısır olmayan bir eş ile evlenip çocuk sahibi olabilecek halde olmasına rağmen duasının uzun bir süre sonra ihtiyarlık evresine girdiğinde kabul olduğu söylenilmiş⁸¹ ve Hz. Zekeriya'nın duasının üç ayrı surede üç ayrı sigâ ile yer alması bu duaların üç defa tekrar ettiği ve aralarında belirli bir süre geçmiş olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Esasında Hz. Zekeriya'nın duası kabul edildiğinde yaşadığı şaşkınlık ve veladete bir alamet istemesi anlamlandırılırken duanın yapıldığı zaman Zekeriya'nın ve eşinin çocuk sahibi olabilecek istidatta olma ihtimalleri düşünülebilir. Bu durumda onun dua etmeye başladığı zamandan duasının kabul edilmesine dek aradan uzun bir zaman geçmiştir ve Zekeriya ile eşi artık çocuk sahibi olabilecek melekelerini kaybetmişlerdir, denilebilir. Ancak Hz. Zekeriya'nın Yahya ile müjdelenmesi sonrasında yaşadığı şaşkınlık bağlamında Meryem suresi 8. ayet ve Âl-i İmrân suresi 40. ayette geçen ve eşinin kısır olduğunu ifade eden ibarenin Meryem suresi 5. ayette onun duasının içerisinde *اكن بدعائك رب شقيا* ile yer aldığı gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim Zekeriya'nın bundan önce yaptığı dualarının Allah tarafından kabul olduğunu anlatan *اكن بدعائك رب شقيا ولم* ifadesine bakıldığında onun uzun zamandan beri Allah'tan çocuk istediğini fakat duasının ömrünün sonunda kabul olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

Yine duada kullanılan bütün bu ifadelerin "hikâyede" belirlenen üsluba göre farklı olması (icaz-tevessut-ishab) gayet doğaldır. Üstelik duanın yapıldığı dil Arapça olmadığından "hikâye" mana ile yapılmaktadır. *فنادته الملائكة* ve *ياحيا* ayetlerinde kullanılan fa-i ta'kibiyye de Hz. Zekeriya'nın

⁸⁰ Bk. Alusi, *Ruhu'l-Meâni*, C. 16, s. 70.

⁸¹ İbnAtiyye, *el-Muharrerü'l-Veciz*, C. 6, s. 11.

duası ile çocukla müjdelenmesi arasında böyle bir sürenin geçmemiş olduğunu destekler.⁸²

Süddî'den aktarılan bir rivayette, Hz. Zekeriya'nın duyduğu bu sesin meleklerin sesi olmadığına dair şeytanın kalbine attığı vesveseden kurtulmak için "Ya Rabbi eğer bana yöneltilen bu nida ve duyduğum ses senin meleklerinin sesi ve tarafından bir müjde ise bana bir alamet ver" dediği söylenmiştir.⁸³ Ancak bu rivayet, şeytanın vahye dahil olabilir mi? sorusunu/sorununu beraberinde getirmektedir. Matüridi'ye (ö. 333/944) göre Hz. Zekeriya ya bu delili müjdenin iblisten değil de meleklerden olduğunu anlamak için, -çünkü şeytan Allah'tan gelecek bir delile (ayet) yalan karıştıramaz- yahut da, meleklerin müjdeye dahil olabileceğinden; müjdenin içeriğini kendileri ifade edebileceğinden istemiş ve bununla da bilgisini kesinleştirmeyi amaçlamıştır. Nitekim Hz. İbrahim de kendisine gelen melekleri konuşmalarından tanıyamamış ve onlara قوم منكرون "Gerçekten siz tanınmayan kimselersiniz"⁸⁴ demiştir.⁸⁵

Hz. Zekeriya'nın kendisine bir veli istediği, bu isteğini çocuk ile kayıtlamadığı, kendisine çocuk müjdesi verildiğinde de söz konusu mani durumlardan ötürü şaşkınlık yaşadığı söylendiğinde⁸⁶ Zekeriya'nın Yahya ile müjdelendiğinde yaşadığı şaşkınlığı anlamlandırmak zor değildir. Ancak kıssanın bağlamına bakıldığında Hz. Zekeriya'nın -ister bizzat çocuk istemiş olsun, isterse bir veli- Hz. Meryem'e indirilen rızka şahit olduktan sonra hemen oracıkta dua ettiği ve Allah'ın kudretine sığınarak katından benzer bir ihsan beklediği anlaşılmaktadır. Ayetteki من لدنك ifadesinden de anlaşılacağı üzere Zekeriya'nın, duasında sebepleri aradan kaldırarak bizzat Allah'tan istediği görülmektedir. Bu durumda Hz. Zekeriya'ya isteğinin Hz. Meryem'e verilen rızıkta olduğu gibi değil de sebepler aracılığı ile verilmesinin onda bir şaşkınlığa sebep olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada istenilenin kendi sülbünden bir çocuk veya mukayyed olmayan bir veli olması arasında bir fark yoktur.

⁸² Bk. Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, C. 2, s. 464.

⁸³ Taberi, *Câmiü'l-beyân*, C. 3, s. 258. Ayrıca bk. İbnAtiyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, C. 2, s. 213.

⁸⁴ Hicr 15/62.

⁸⁵ Maturidi, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, C. 1, s. 267.

⁸⁶ İbnAtiyye, *el-Muharrerü'l-Veciz*, C. 6, s. 11; Razi, *Mefatihü'l-gayb*, C. 21, s. 189.

Meryem suresi 9. ayette *وقد خلقتك من قبل ولم تكن شيئا* ibaresi ile Allah, yoktan var etmeyi ve sebeplerin ıslahı ile yaratmayı kıyaslamış, yoktan yaratmaya kadir olanın -doğurganlık özelliğini kaybetse de- bir anne ve babadan yaratmaya evleviyetle kadir olduğunu beyan etmiştir.⁸⁷ Nitekim ilkinde zat ve sıfatların hiç yokken var edilmesi, ikincisinde ise sıfatların değiştirilmesi (kısırlık-doğurganlık) söz konusudur.⁸⁸ Bizce ayette yapılan bu kıyas Zekeriya'nın Yahya ile müjdelenmesinin ardından yaşadığı şaşkınlığın anlamlandırılmasında da oldukça önemli ipuçları taşımaktadır. Nitekim Hz. Zekeriya sebepler olmadan bizzat Allah katından bir veli istemekte, Allah ise onu kendisi ve kısır olan eşinden doğacak bir çocuk ile müjdelemektedir. Ayetteki bu ibareler adeta Zekeriya'nın kendisi ve eşinden doğacak Yahya ile müjdelendiği zamanki şaşkınlığa gerek olmadığını, çocuğun bu şekilde dünyaya gelmesinin kendi isteğinden daha kolay olduğunu anlatmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte Hz. Zekeriya'nın bu soruyu ulaşılması zor olan bir şeyi elde etmiş hayretler içerisindeki kimsenin sevinçli ve coşkulu halini anımsatırcasına şükür ve tevazu içerisinde “Ya Rabbi ben ne yaptım ki bu müjdeyi hak ettim?” manasında sorduğu da düşünülebilir.⁸⁹ Nitekim gerçekleşmesini istediği bir şey ile müjdelenen kimsede müjdenin duyulduğu ilk anda mantığın sınırlarını aşacak duygusal bir sevinç hali yaşanabilir. Kişinin kendisini bu

⁸⁷ Ayette Yahya peygamberin yaratılışı Hz. Zekeriya'nın yaratılışına kıyas edilmekte ve Yahya'nın (a.s.) yaratılışının daha kolay olduğu belirtilmektedir. Ancak Zekeriya peygamberin de diğer insanlar gibi anne ve babanın birlikteliğinden meydana geldiği düşünülürse Zekeriya'nın (a.s.) Âdem'den vücuda gelmek suretiyle yaratılmasından kastın ne olduğu sorgulanabilir. Bazı âlimler bununla ilk insan Âdem'e (a.s.) ve onun yaratılışına işaret edildiğini bildirmişlerdir. Onlara göre, Âdem'in (a.s.) yaratılışı bütün insanlığın -yaratılışının- içerisinde yer bulduğu bir örnektir. Durum böyle olunca yoktan yaratılmayı ilk yaratılandan ve yaratmadan nasibi olan bütün insanlığa teşmil etmek sadece Âdem'e (a.s.) hasretmekten daha bedi'dir. Bk. Ebüssuud Efendi, *İrşadü'l-akli's-selim*, C. 3, s. 564; Şevkani, *Muhammed b. Ali b. Muhammed, Fethu'l-kadir*, thk. Abdurrahman Umeyra, *Darü'l-Vefa, Mansure* 1997, C. 3, s. 446; Alusi, *Ruhu'l-Meâni*, C. 16, s. 70.

⁸⁸ Razi, *Mefatihü'l-gayb*, C. 21, s. 190; Bursevi, *Ruhü'l-beyân*, C. 5, s. 314.

⁸⁹ Bk. Nehhas, Ebu Cafer, *Meâni'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ali es-Sabuni, Merkez-ü İhyai't-Türâsi'l-İslami, Mekke 1989, C. 1, s. 395; Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. 5, s. 120; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, C. 2, s. 469.

denli mutlu eden haberi tekrar duymak istemesi veya kendisine bu hususta daha çok bilgi verilmesini talep etmesi de muhtemeldir.⁹⁰ Bu ise onun İbrahim'de (a.s.) olduğu gibi kalbindeki itmi'nanı artıracak bir istekte bulunduğu manasına gelir.⁹¹

Bu hususta kıssalardaki mesajların muhatapları inşâsını önemseyen açıklamalarıyla Zemahşeri'nin ifadelerinin Hz. Zekeriya'nın müjde karşısındaki şaşkınlığını anlamlandırmaya çok yönlü bir bakış açısı kazandırdığını da belirtmek gerekir:

Hz. Zekeriya, neden kendisi ve eşi çocuk sahibi olmaya elverişli değilken Allah'tan çocuk istedi de, duası kabul olunca bunu yadırgayıp şaşırdı? diye sorulacak olursa denilir ki: Aslında bu sorunun sorulma amacı Hz. Zekeriya'ya verilen cevapta saklıdır. Bu cevapla müminlerin imanının pekişmesi ve hak yoldan alıkoyanların elinin boşa çıkması kastolunmuştur. Aksi takdirde Zekeriya peygamberin duasından önce ve sonraki inancı noktasında bir değişiklikten bahsedilemez.⁹²

Esasında Zemahşeri ayetin literal okunuşu ve lafızlar üzerinde yapılan yorumlar ile ayetin anlamlandırılması çabaları esnasında gözden kaçan bir hususa işaret etmektedir. Kıssa ile ilgili detaylar ve kıssanın anlatımında yer verilmeyen bazı kesitler bir yana bu kıssanın muhatapları için verdiği önemli mesajlar vardır. Kıssa kul ile Rabbi arasında geçen çok özel bir anı, dua anını anlatmaktadır. Gerçekleşmesi noktasında ümitlerin kesildiği bir durumda Rabbin kulunun isteğine cevap vermesi muhataba, her an sığınılacak olan kapıyı hatırlatmakta, kulun Rabbine ve onun dualara cevap verdiği olan inancını kuvvetlendirmektedir.

Hz. Zekeriya'nın müjdenin gerçekleşeceğine dair bir işaret-alamet istemesi üzerine kendisine üç gün-üç gece⁹³ konuşmaması/konuşamaması bir delil olarak bildirilmiştir. Ayette bahsedilen alamet (ان لا تكلم الناس) onun Meryem

⁹⁰ Razi, *Mefatihü'l-gayb*, C. 21, s. 189; Bikai, *Nazmü'd-dürer*, C. 12, s. 174.

⁹¹ Bk. Alusi, *Ruhu'l-Meâni*, C. 16, s. 70.

⁹² Zemahşeri, *Keşşaf*, C. 4, s. 8.

⁹³ Âl-i İmrân suresinde üç gün, Meryem suresinde üç gece şeklinde geçen bu sürecin birlikte değerlendirilip üç gün-üç gece şeklinde anlaşılması isabetli görülmektedir.

kıssasında olduğu gibi o zamanki şeriat gereğince susma orucu,⁹⁴ yani konuşmaması mıdır, yoksa konuşamaması mıdır, denilebilir. Müfessirlerin -hemen hemen hepsi bunun konuşamama olduğunu düşünmekle birlikte- bu süre içerisinde Zekeriya'nın konuşamama sebebi ile ilgili farklı görüşler beyan etmektedirler.

Cübeyr b. Nüfeyr, Zekeriya'nın dilinin konuşmasını engelleyecek şekilde şiştiğini, Rabi' gibi bazı kimseler de ceza kabilinden dilinin kendisinden alındığını aktarırken,⁹⁵ İbn Abbas, Mücahid, Süddî, Katâde, İkrime ve Dahhak, Hz. Zekeriya'nın üç gece boyunca konuşmasına engel olacak bir hastalık ve kekelik olmamasına rağmen⁹⁶ dilinin tutularak konuşamadığını söylemektedirler. Abdurrahman b. Zeyd, Hz. Zekeriya'nın insanlarla konuşamamasına rağmen Tevrat okuyup Allah'ı tesbih ettiğini söylemektedir.⁹⁷ Bazıları ise -müjdenin doğruluğuna delil olan bu ayetin doğada veya başka bir kişide meydana gelecek harikulâde bir olaydan değil de Hz. Zekeriya'nın kendisinden verilmiş olmasını açıklarken-onun meleklerin sesinden müjdeyi işitmesine rağmen bir alamet istemesi sebebi ile cezalandırıldığını söylemişlerdir.⁹⁸

Hz. Zekeriya'nın Tevrat okuyup zikir yapabilmesine rağmen insanlarla konuşamadığı görüşü -bunun kendisine bir delil olarak verildiği düşünülürse-

⁹⁴ Bk. Meryem 19/26.

⁹⁵ Bk. İbnAtiyye, *el-Muharrerü'l-Veciz*, C. 2, s. 214. Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, C. 2, s. 471.

⁹⁶ Ayette geçen سويًا kelimesinin dilinin sağlam olduğu halde konuşamadığını ifade ettiği söylenmiştir. Aynı kelime ile ilgili İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayette ise bu kelimenin gece ile ilintili olup peş peşe manasına geldiği aktarılmıştır. Bk. Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, C. 3, s. 358; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 3, s. 333.

⁹⁷ Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, C. 8, s. 313; Maverdi, *en-Nüket ve'l-uyun*, C. 3, s. 358; İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, C. 3, s. 333; Suyuti, *ed-Dürri'l-mensur*, C. 4, s. 469. Kıssadaki Hz. Zekeriya'nın konuşamaması ile ilgili ayetlerin İncillerde yer alan ifadelerle karşılaştırılması için bk. Gökkır, *Meryem Suresi Tefsiri*, s. 86-87.

⁹⁸ Taberi, *Câmiü'l-beyân*, C. 3, s. 258-259; İbnZemenin, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, thk. Ebu Abdullah Huseyn b. Akkaşe, Muhammed Mustafa el-Kenz, el-Faruk el-Hadise li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Kahire 2002, C. 1, s. 288; Kurtubi, *el-Câmi li Ahkami'l-Kur'ân*, C. 5, s. 122; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-Muhit*, C. 2, s. 471.

daha dikkate değerdir. Çünkü konuşabilmekle birlikte konuşmamanın mucizevî yönü olduğunu söylemek zordur. Bir hastalıktan dolayı konuşamama için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Hz. Zekeriya'nın bunu bir delil/mucize olarak algılaması ancak Tevrat okuyup Allah'ı zikredebilmesine rağmen insanlarla konuşmaya gelince bunu yapamaması ile açıklanabilir.⁹⁹

Zekeriya-Yahya kıssasının geçtiği pasajlarda değinilen son konu ise, Zekeriya'ya konuşamama alametinin verildiği üç gün-üç gece boyunca onun kavmi ile olan diyalogunun keyfiyetidir. Âl-i İmrân suresinde onun bu süre boyunca kavmiyle “remz” yolu ile konuştuğu bildirilmiştir. “Remz” dudaklar, kaşlar, gözler, el veya başla işaret etmek suretiyle gerçekleşebilir.¹⁰⁰ Meryem suresinde ise bu süreçte onun mihraptan çıkıp kavmine sabah-akşam Allah'ı tesbih etmelerini vahiy yoluyla bildirdiği söylenmiştir. İnsandan insana gerçekleşen bir iletişim olarak vahyin manaları da “remz” ile aynıdır. Yani Hz. Zekeriya kavmi ile işaret ve ima yolu ile konuşmuştur. Bazı rivayetlere göre ise yere, toprağa ve bir kâğıda yazmak suretiyle onlara sabah akşam tesbih etmelerini söylemiştir.¹⁰¹ Hz. Zekeriya'nın onlara sabah akşam tesbih etmelerini vahiy yoluyla bildirmesinin sebebi, şeriatlarında olduğu üzere Zekeriya'nın konuşmama orucu tuttuğunu zannedip ona uymalarını engellemek için olabilir.¹⁰²

Sonuç

Allah ile kul arasında özel bir iletişim anı olan duanın işlendiği Zekeriya-Yahya kıssası Kur'ân kıssalarının anlatım özelliklerine uygun olarak üç surede farklı uzunluklarda ve farklı ifadelerle yer almaktadır. Bu üç surede kıssanın anlatımında sunum farklılıklarının söz konusu olması, müşterek lafızların bulunması, kıssada geçen olay, şahıs ve zamansal olgulara farklı vurguların yapılması kıssanın anlaşılması noktasında birtakım problemleri (*işkâl*) beraberinde getirmiştir.

⁹⁹ Razi, *Mefatihü'l-gayb*, C. 21, s. 191.

¹⁰⁰ Taberi, *Câmiü'l-beyân*, C. 3, s. 258-259; Zeccac, *Meâni'l-Kur'ân*, C. 1, s. 409; Nehhas, *Meâni'l-Kur'ân*, C. 1, s. 396-397.

¹⁰¹ Bk. Taberi, *Câmiü'l-beyân*, C. 8, s. 313-314; Ebu Hayyan, *el-Bahru'l-muhit*, C. 6, s. 167.

¹⁰² Bk. İbnAşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, C. 16, s. 74.

Kıssalarda anlaşılması hususunda güçlük çekilen ifadeler tahlil edilmeden önce kıssanın tarihsel değeri, üslup özellikleri ve muhataba iletildiği mesajlar tespit edilmelidir. Kıssada yer alıp anlamı kapalı olan (*garib*) ve çok anlamlı kelimelerin (*müşterek*) manaları incelenirken kıssadaki edebî üslup ve öğretiler ile filolojik-gramatik tahlillerin birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Kıssa, sadece rivayet veya filolojik analizler üzerinden okunmamalı, anlatımda söz konusu olan sosyolojik ve psikolojik/duygusal unsurların kıssanın anlamlandırılmasına katkı sunması hedeflenmelidir.

Bu bağlamda rivayet tefsirlerinin Zekeriya-Yahya kıssasını daha çok İsa kıssası ile bağlantılı olarak sunulan Âl-i İmrân suresindeki ayetler çerçevesinde işledikleri görülmektedir. Zekeriya'nın duası öncesinde yaşanan ve onu dua etmeye sevk eden olayların gelişim sürecine dair bu kaynaklarda yer alan bilgiler, kıssada anlaşım güçlüğü çekilen hususların anlamlandırılmasında filolojik tahliller kadar önem arz etmektedir. Dirayet tefsirlerinin ise kıssayı Meryem suresi etrafında ele aldıkları, çok anlamlı kelimeler ve çelişki vehmi doğuran ifadelerin anlaşılmasına katkı sunmayı hedefledikleri anlaşılmaktadır. Bu kaynaklardan *el-Keşşaf*, *el-Muharerü'l-Veciz*, *el-Bahru'l-Muhît* gibi eserlerin kıraat farklılıklarından kaynaklanan muhtemel manaların dizgisel bağlamlarında ortaya çıkardıkları anlam zenginliklerini vurgulamaları kıssanın anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır. Ayetlerin anlamlandırılmasında çok anlamlı kelimelerdeki muhtemel manalardan birini tercih yerine söz konusu manaların birlikte dikkate alınması bu katkıların başında gelmektedir. Bunun yanında Zekeriya-Yahya kıssasının ana temasının Zekeriya'nın duası olması, kıssada duanın keyfiyeti ve makbul bir duada gözetilmesi gereken unsurlara dair önemli mesajların yer alması sebebiyle işâri yorumların kıssanın anlaşılmasına katkı sunacağı da söylenmelidir.

Bu çalışmada Hz. Zekeriya'nın duası ve kıssada işlenip mesaj içeren ana temalardaki vurgular ön plana çıkarılarak anlaşılması zor olan ayetlerin tefsirine bu zaviyeden bakmaya özen gösterilmiştir. Bununla birlikte, çalışmamızın Zekeriya-Yahya kıssası ile sınırlandırıldığı ve çalışmada ele alınan meselelere sadece bu kıssa çerçevesinde cevaplar arandığı unutulmamalı; Zekeriya-Yahya kıssasının Kur'ân kıssaları ile olan ilişkisi, Kur'ân kıssalarındaki edebî üsluba dair özelliklerin bu kıssada nasıl yer bulduğu, kıssaya dair tarihi bilgiler ile

Kur'ân'daki ilgili pasajlar arasındaki mutabakat gibi birçok konunun daha kapsamlı çalışmalarla açığa çıkarılacağı belirtilmelidir. Yine kıssada geçen nida, dua, müjde, meleklerin müjdelemesi, müjdeye şaşırma, müjdenin doğruluğuna delil olarak üç gün-üç gece konuşamamanın verilmesi ve vahiy gibi konuların diğer Kur'ân kıssaları ile birlikte değerlendirilmesinin, bizim de bu çalışmada ele aldığımız birçok meselenin hallinde önemli olacağı ifade edilmiştir.

Kaynakça

- Alusi, Ebû'l-Fazl Şihabüddin, *Ruhu'l-Meâni fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesâni*, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut ty.
- Begavi, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud, *Mealimü't-tenzil*, thk. Hâlid Abdurrahman Ak, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut 1992.
- Bikai, Ebü'l-Hasan Burhaneddin, *Nazmü'd-dürer fi tenasübi'l-ay ve's-süver*, Darü'l-Kütübi'l-İslami, Kahire ty.
- Buhari, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiü's-sahih*, Dârü't-tibâati'l-âmire, İstanbul 1315.
- Bursevi, İsmail Hakkı, *Ruhü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1915.
- Dani, EbûAmr Osman b. Saîd, *et-Teysirfi'l-kıraati's-seb'a*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.
- Demirci, Sabri, *Kur'ân'da müşkül ayetler*, İstanbul, Nesil Yayınları, t.y.
- Dimiyati, Ahmed b. Muhammed el-Benna, *İthafu fuzalâi'l-beşer bi'l-kıraati'l-erbaate aşer*, thk. Abdürrahim et-Tarhuni, Darü'l-Hadis, Kahire 2009.
- Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhit*, drs. vethk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvid, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Ebüssuud Efendi, *İrşadü'l-akli's-selim ila mezaya'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Abdülkadir Ahmed Ata, Mektebetü'r-Riyadü'l-Hadise, Riyad ty.
- Ferra, EbûZekeriyyâYahyâ b. Ziyad, *Meani'l-Kur'ân*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1983.
- Gökkır, Bilal, *Meryem Suresi Tefsiri Metin ve Yorum İncelemesi*, Fecr Yay. Ankara 2009.
- Hazin, Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadi, *Lübabü't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2010.
- İbn Aşur, Muhammed Tahir, *et-Tahrir ve't-tenvir*, Daru't-Tunusiyye, Tunus 1984.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdülhak, *el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Abdullah b. İbrahim el-Ensari vd. Matbuatü Vizaratü'l-Evkaf ve's-Şüünü'd-Diniyye, Katar 2007.
- İbn Cevzi, Ebu'l-Ferac, *Zâdü'l-mesir fi İlmi't-Tefsir*, el-Mektebü'l-İslami, Beyrut 1983.

- İbn Cezeri, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed, *en-Neşrfi'l-kıraati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed Dabba', Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty.
- İbn Kesir, Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Azim*, DâruSâdir, Beyrut 2004.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. KuteybeDineverî, *Te'vilumüşkili'l-Kur'ân, şrh.* nşr. es-Seyyid Ahmed Sakr, Kahire, Dârü't-Türas, 1973.
- İbn Zemenin, Ebu Abdullah Muhammed, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, thk. Ebu Abdullah Huseyn b. Akkaşe, Muhammed Mustafa el-Kenz, el-Faruk el-Hadise li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Kahire 2002.
- Kadi, AbdülfettahAbdülğanî, *el-Büdürü'z-zâhirefi'l-kırâti'l-aşri'l-mütevâtire*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1981.
- Kasimi, Muhammed Cemaleddin, *Mehasinü't-te'vil*, tahrir ve talik Muhammed Fuad Abdülbaki, yy. 1957.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkami'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2006.
- Maturidi, Ebu Mansur, *Te'vilâtüEhli's-Sünne*, thk. Fatima Yusuf, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 2004.
- Maverdi, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *en-Nüket ve'l-uyun*, racaahu es-Seyyid b. Abdülmaksud b. Abdürrahim, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi, *Sahih-i Müslim*, Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation; Cem'iyetü'l-Meknezi'l-İslâmî, 2000.
- Nehhas, Ebu Cafer, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ali es-Sabuni, Merkez-ü İhyai't-Türâsi'l-İslami, Mekke 1989.
- Razi, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefatihü'l-gayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- Sebtü'l-Hiyat, Ebu Muhammed Abdullah b. Ali, *el-Mübhicfi'l-Kıraati's-Semân*, drs. vethk. Abdülaziz Ahmed İsmail, yy, Suud 1985.
- Suyutî, Celaleddin Abdurrahman b. EbîBekr, *ed-Dürri'l-mensûrfi't-tefsir bi'l-me'sur*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
-, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'ân*, thk. Şuayb Arnaut, Beyrut, Müessesetü'r-Risale, 2008.
- Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-kadir*, thk. Abdurrahman Umeyra, Mansure, Darü'l-Vefa, 1997.
- Taberî, Ebû Cafer İbnCerir, *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.
- Tantavi, Muhammed Seyyid, *et-Tefsiru'l-vasitli'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Darü's-Seaate, Kahire ty.
- Zeccac, Ebu İshak, *Meâni'l-Kur'ân ve i'rabühü*, thk. Abdülcelil AbduhŞelebî, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1988.
- Zemahşerî, Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşaf an hakâiki gavâmidi't-tenzil ve uyunî'l-ekâvil*, thk. vetlk. Adil AhmedAbdülmevcud, Ali Muhammed Muavvid, Mek-tebetü'l-Abikân, Riyad 1998.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*, thk, Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Kahire Dâru't-Türâs, 1984.